

Naturlighetens positioner. Nordiska kulturforskare om födsel och föräldraskap. Tove Ingebjørg Fjell (huvudred.). NNF, Åbo 1998. 207 s. ISBN 952-12-0225-4.

I *Naturlighetens positioner* sammanstrålar ett antal kulturforskare, huvudsakligen etnologer och folklorister, runt begreppet ”naturlig” med utgångspunkt i debatten om naturligt födande (vilket innebär att titeln, som också utlovar diskussioner om föräldraskap, är något missvisande). Natur uppfattas som en kulturellt baserad konstruktion. Ett konstruktivistiskt perspektiv på födande tillämpas och ställs i motsats till en framställning av födandet som något substantiellt, universellt och naturvetenskapliggjort. I inledningen presenterar huvudredaktören Tove Ingebjørg Fjell tre av de mest centrala torgförarna av idéer om naturligt födande: Grantly Dick-Read, Ferdinand Lamaze och Michael Odent. Grundläggande är en förlossning utan tekniska och medicinska hjälpmedel och med den födande kvinnans kropp och dess inneboende möjligheter i centrum. Föreställningarna om naturlig förlossning ställs i antologins artiklar mot en teknisk-medicinsk diskurs som erbjuder trygghet, medicinsk kontroll och smärtfrihet, men till priset av att kvinnan underordnar sig teknisk apparatur, bedövningssprutor och accepterar en passivare roll i förlossningsprocessen, vilket i allmänhet innebär på rygg på förlossningsbordet. Den grundläggande problematiken i antologin är hur kvinnor hanterar, förstår och berättar om sina egna förlossningar i skärningspunkten mellan dessa båda mäktiga diskurser.

I artikeln ”Det naturliga födandets politik” undersöker Helena Hörnfeldt, diskursen om naturlighet på ABC-enheten på Södersjukhuset i Stockholm ur ett könsperspektiv. Den naturliga förlossningen presenteras här som sanningen om kvinnans förmåga att föda barn. Om bara kroppen själv får bestämma uppnår hon den sanna och därmed också rätta förlossningen. Den naturliga förlossningen blir därmed ett led i en könskonstitueringsprocess eftersom kvinnlighet kopplas så starkt till naturlighet och urkrafter. En riktig kvinna har kontakt med urkrafter och djuriska instinkter. Ett sådant resonemang, menar Hörnfeldt, bidrar inte bara till att befästa skillnader mellan könen, utan ger också den kvinna som inte vill, orkar eller kan genomföra en naturlig förlossning stämpeln att inte vara någon riktig kvinna, åtminstone inte lika moraliskt högtstående som den kvinna som i sin förlossning förmår visa att hon har direktkontakt med urkrafterna.

I artikeln ”Det naturlige valg” menar den norska etnologen Ingrid Berger, med utgångspunkt i organisationen ”Fødsel i Fokus”, att rörelsen för naturlig förlossning i sitt inledningsskede kunde förstås som en social rörelse i Alberto Meluccis tappning. När den bildades 1985 var den teknisk-medicinska diskursen allena rådande på norska sjukhus. Initiativtagarna hävdade att det var fel att se födande som en sjukdom. ”Det naturliga” kunde kvinnan komma i kontakt med genom att lyssna till sin egen kropp istället för till medicinska experter. Detta förhållningssätt sågs som ett radikalt alternativ till den rådande diskursen. Ett starkt ”vi” kunde bildas i relation till ett ”de”, dvs. de medicinska experterna. Berger visar också hur ”Fødsel i Fokus” alltmer förlorat karaktären av social rörelse i och med att inslag från diskursen om naturligt födande blivit självklara delar i en normal förlossningsrutin och inte längre fungerar som alternativ till det normala och därmed också har mist sin civilisationskritiska funktion.

I kulturanthropologen Terhi Lindqvists artikel ”Den goda födseln” får läsaren inblick i den finska rörelsen för naturligt födande via intervjuer med kvinnor som deltagit i kurser arrangerade av föreningen ”Aktivt födande r.f”. Hennes utgångspunkt är, likt övriga författares, skillnaden mellan en medicinsk och en alternativ diskurs om födande. Hon menar att kvinnorna i sitt sätt att förstå förlossningsupplevelsen kombinerar olika typer av expertkunskap med ”sunt förnuft” till vad hon kallar ”explanatory systems”, dvs. förklarande modeller för den goda födseln. Detta innebar att även om de medicinska expertsystemen kritiserades av kvinnorna, uppfattades de ändå som ett skyddsnät som omgav den naturliga processen. Lindqvist betonar också hur skilda klassmässiga och etniska positioner påverkar kvinnors förväntningar på förlossningen.

Att den medicinska resp. alternativa förlossningsdiskursen inte behöver stå i motsatsställning till varandra, visar Lena Marander-Eklund, folklorist vid Åbo Akademi, i ”Naturlighet och medikalisering i kvinnors förlossningsberättelser”. Med utgångspunkt i två kvinnors berättelser visar hon hur kvinnorna positionerar sig inför naturligheten och vilka berättarstrategier de använder när de återger upplevelsen av att föda. Marta, som haft en svår förlossning, som slutat med kejsarsnitt, berättar om hur skönt det var att ligga bedövad inför operationen och slippa smärtan – och på så sätt behålla kontrollen – självbehärsksningen. Hennes berättelse är också ett försvar för kejsarsnitt – någonting varje kvinna har rätt att kräva om smärtan blir för stor

och processen alltför långdragen. Hagar, som haft en lätt förlossning, beskriver sig själv som aktiv och drivande. Hon vet vad hon vill och har full kontroll över sin egen kropp. Samtidigt tyckte hon att det var skönt att höra babyns jämna hjärtljud via monitorn. Det är lätt att vara positiv till en naturlig förlossning så länge allt förlöper som det skall, påpekar Marander-Eklund.

Temat förlossningsberättelser går igen i Stockholms-etnologen Susanne Nylund Skogs artikel "Den ideala förlossningsupplevelsen", en av antologins i mitt tycke intressantaste. Här undersöker författaren hur den ideala förlossningsupplevelsen gestaltas i tre kvinnors berättelser. Det är inte förlossningsförloppet i sig utan upplevelsen av förlossningen som står i centrum; att "själv känna alla steg" är viktigt, att i vaket och alert tillstånd uppleva den biomedicinska beskrivningen, de kroppsliga reaktionerna framstår som idealet, liksom att känna att det är "den egna kraften" som drivit på förloppet. Känslan av att behålla kontrollen, om än inte över förlossningsförloppet i sig så åtminstone över situationen, är central. Det framstår därför som paradoxalt, menar Nylund Skog, att man på många förlossningsförberedande kurser poängterar att en av de bästa förutsättningarna för att föda barn är att inte vara rädd att förlora kontrollen. Hon visar också hur känslan av kontroll är beroende av att personalen definierar förlossningsförloppet som normalt. Definieras det som onormalt, förändras bemötandet av kvinnan. Från att ha varit en frisk gravid kvinna förvandlas hon till patient, ett objekt. Förlossningen är därför också en fråga om makt, om vems definition av normalitet som får råda.

I en annan intressant artikel, "Naturligt, onaturligt och övernaturligt", tar religionshistorikern Marja-Liisa Keinänen med läsaren till Karelen och visar de strategier ett antal äldre kvinnor, som fött barn på 40-, 50- och 60-talen, använder sig av för att försvara den traditionella ordning de upplevt som självklar, ifrågasätts av den nya medikaliserade förlossningsdiskursen. Ett genomgående drag är hur kvinnorna försvarar hotade traditionella värden och sin hotade identitet genom starkt idealiserade berättelser om den gamla tidens tuffa bondmoror. Här framträder en helt annan syn på naturlighet än den gängse. Idealförlossningen innebar att när tiden var inne gick kvinnan och värmdes upp bastun, där hon födde fram sitt barn på egen hand, varefter hon kom in i stugan, lyfte upp barnet i värmen, kokade kaffe och satte igång med sitt dagliga arbete. Keinänen visar hur denna syn på naturlighet uppstått i en situation där kvinnorna i första hand definierades

inom ramen för den produktiva sfären, där deras arbetsinsatser var en nödvändighet för livsuppehållet, och där de reproduktiva uppgifterna var underordnade de produktiva och skulle skötas i tysthet. Keinänens tankeväckande artikel får mig att beklaga, att det nordiska anslaget i antologin begränsats till Sverige, Norge och Finland. En inkludering av förlossningsberättelser såväl historiskt orienterade som nutida, också från övriga delar av Norden hade varit värdefullt.

I antologins följande två artiklar, "Fra livsgjerning till lønnsarbeid", av barnmorskan och hälsopedagogen Gunnhild Blåka Sandvik, och "Tangen, sykepleieren og mannen som reflekterer", av den bergensiska etnologen Tove Ingebjørg Fjell, byts perspektivet och vi får istället följa utvecklingen sett ur barnmorskornas synvinkel. Sandvik är intresserad av yrkeskulturens förändring i modernitetens kölvatten. Inspirerad av Anthony Giddens tycker hon sig kunna urskilja ett premodernt, ett modernt och ett senmodernt barnmorskejag, vilka hon analyserar med hjälp av Max Webers idealtypologi. Prototypen för den historiska (premoderna) barnmorskan är distriktsbarnmorskan på landsbygden 1880–1920. Den moderna barnmorskeprototypen från 1970-talet har flyttat in till stadens specialistsjukhus. Här arbetar hon i team med andra yrkesgrupper, där alla har sina särskilda ansvarsuppgifter. Kontroll blir ett överordnat värde. Det som kan vägas och mätas kommer i fokus och hennes uppgift blir främst att observera utifrån ett på förhand uppgjort schema. Den senmoderna barnmorskeprototypen från 1980-90-talen vill tala med många röster utifrån olika sammanhang, värden och ideologier. Hon har tagit till sig mycket från de alternativa förlossningsidéerna och när hon konstruerar sin självbild finner hon genklang i den traditionella arbetsetiken.

Sandviks makroanalys följs upp av Fjells mikroanalys med utgångspunkt i intervjuer av vad dagens barnmorskeidentitet konstrueras kring. Hon konstaterar att denna mejslas fram i en kontrastiv process. För det första markerade barnmorskorna i hennes studie att deras yrke skilde sig från sjuksköterskans. Barnmorskor har en mycket mer intensiv, personlig och krävande relation till sina patienter än vad sjuksköterskor har, menade de. För det andra byggdes yrkesidentiteten upp genom en kritik "manlig medicin" och genom att fokusera på relationen till kvinnan. Detta innebär att många var negativa till manliga barnmorskor. De hade nog den rätta tekniken, men förmådde inte ge den rätta omsorgen. En barnmorska tar också mycket på den födande kvinnan: masserar, klappar och tröstar. Dessa hand-

lingar kan lätt tolkas som förtäckt sexuella och bli problematiska om en man utför dem och den blivande barnafadern är i rummet, argumenterade de.

I antologins sista artikel "Manligt, kvinnligt, naturligt?" visar lundaetnologen Charlotte Hagström att det inte bara är kvinnan som konstrueras på ett biologiskt vis i nyare rådgivningslitteratur om födande och föräldraskap utan också mannen. Men när det gäller honom refereras sällan till hormoner utan istället till instinkter: i takt med att kvinnans mage växer och faderskapet snart blir en realitet vaknar en slumrande lejonhanne, beredd att försvara sin hona och sin avkomma mot allehanda fiender, skriver Hagström. Aggressivitet liksom jägarinstinkt och tävlingsdrift anses som manliga karaktärsdrag. Och det är först när en man erkänner sin autentiska och inneboende urmanlighet, som han kan nå fram till en positiv maskulinitet och bli en bra far. Liksom antologins övriga författare är Hagström kritisk till den alternativa födandeideologins biologiska grundvalar, där hänvisningen till naturliga manliga och kvinnliga egenskaper bidrar till att upprätthålla särhållandets logik och dölja maktrelationer könen emellan.

Läsningen av *Naturlighetens positioner* var en positiv upplevelse. Artiklarna är överlag välskrivna och håller en relativt hög teoretisk nivå, särskilt med tanke på att så gott som samtliga artikelförfattare är doktorander. Man kan tycka att en bok som innehåller artiklar som bygger på så likartade material och har så likartade teoretiska utgångspunkter lätt kunde bli tråkig och enahanda. Men den känslan får man inte. Artiklarna är föredömligt korta och framställningarna väl koncentrerade. De vinklar alla det gemensamma temat med hjälp av olika material och teoretiska infallsvinklar. Avhandlings skrivande etnologer brukar ibland beskyllas för att var och en vilja bana sin egen väg och göra det unika som ingen tidigare gjort, så att systematiskt kunskapsbygge försvåras. Här har vi nu istället något så ovanligt som ett antal doktorander som gemensamt skapar en kunskapsbas runt sitt ämne. Förutsättningarna för en framtida kvalificerad etnologisk/folkloristisk forskning med bred bas inom området födande – och förhoppningsvis också föräldraskap – ter sig goda och man önskar de unga doktoranderna lycka till i deras fortsatta strävan mot färdiga avhandlingar. Koncentrationen kring födandetemat ger också boken karaktären av en bred uppvisning av vad kulturvetenskaplig forskning inom ett område kan åstadkomma. Inte minst som kurslitteratur på vårdutbildningar borde den vara av stort intresse.

Helene Brembeck, Göteborg

Metod och minne. Etnologiska tolkningar och rekonstruktioner. Magnus Bergquist & Birgitta Svensson (red.). Studentlitteratur, Lund 1999. 253 s. ISBN 91-44-00859-7.

Boken *Metod och minne. Etnologiska tolkningar och rekonstruktioner* är en av de senaste etnologiska antologierna från Studentlitteratur och enligt redaktörerna, Magnus Bergquist och Birgitta Svensson, har den tillkommit i syfte att fylla en lucka i den etnologiska metoddiskussionen. Hittills har man främst diskuterat material som forskaren själv varit medskapare till, däremot inte redan insamlat material som återfinns i arkiv och liknande, menar de. Om detta verkligen stämmer, att inga etnologer hittills diskuterat sin forskarroll i förhållande till redan insamlat material, skall man kanske låta vara osagt. "Vanliga" källkritiska diskussioner finns det förvisso gott om, men reflexiva diskussioner om "min forskarroll och din", dvs. forskarens mål och syften respektive insamlarens är säkerligen inte lika frekventa. På detta vill dock författarna till *Metod och minne* råda bot.

Som alla antologiredaktörer vet är antologiformen en utmaning: det är stimulerande att arbeta med ett "författarlag" – och svårt. Slutprodukten blir lätt aningen spretig, vilket kan vara ett problem om boken skall användas som lärobok. Man löper alltid risken att endast vissa artiklar används i undervisningen, medan boken som helhet inte brukas. Till antologiformens förtjänster hör dock att det för läsaren kan vara vederkvikande att bekanta sig med en rad olika forskartemperament med olika infallsvinklar och stilistiska grepp.

I *Metod och minne* medverkar – förutom Magnus Bergquist och Birgitta Svensson – Anna Maria Claesson, Angela Rundquist, Annika Nordström, Bo G. Nilsson, Agneta Lilja, Anja Petersen, Magnus Berg, Carina Sjöholm, Lennart Zintchenko och Ella Johansson. Flera av landets lärosäten och etnologiska institutioner är därmed företrädde och författarna återfinns såväl i doktorandernas som de mer etablerade forskarnas skara. Innehållsmässigt uppvisar bokens olika bidrag en stor bredd: man tar sig an ämnen som nidvisor, teckningar, fotografier, film, dagspress, klipparkiv, föreringsprotokoll, berättelser om klassamhället, missionsberättelser, material från fängelsearkiv m.m. I det följande kommer några av artiklarna att diskuteras.

Bokens första bidrag, av Anna Maria Claesson, heter "Jag får ta mycken tid vid mitt skrifbord". Hon beskriver och analyserar här olika "berättelser" om Kinamis-